

В. А. Фостолович,

д. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту, маркетингу та готельно-ресторанної справи, Житомирський державний університет імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0001-5359-7996

Т. В. Боцян,

к. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту, маркетингу та готельно-ресторанної справи, Житомирський державний університет імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0001-8423-7424

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.4

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ БІЗНЕС-ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ НЕЗАЛЕЖНОГО ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА ЗА УМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

V. Fostolovych,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, Management, Marketing and Hotel and Restaurant Business, Zhytomyr Ivan Franko State University

T. Botsian,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Management, Marketing and Hotel and Restaurant Business, Zhytomyr Ivan Franko State University

INNOVATIVE BUSINESS PROCESS MODEL IN THE SYSTEM OF INDEPENDENT FINANCIAL INTERMEDIATION IN TERMS OF REALIZATION OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION ASPIRATIONS

Процеси глобалізації нестримно спонукають до змін економічного устрою держав, їх правових аспектів, відношення до соціальної відповідальності та екологічної безпеки. Цифрова трансформація сприяє порушенню кордонів у частині провадження бізнес в частині зовнішньоекономічної діяльності та міжнародних відносин. Діяльність компаній в умовах діджиталізації набуває транснаціонального характеру. Система менеджменту та маркетингу у підприємств стала важливими аспектами в системі управління їх діяльністю. Особливого значення набула цифровізація в умовах реалізації євроінтеграційних прагнень України. Можливою стала перспектива входження України в систему спільного транзиту України NCTS (New Customs Transit System), тобто технологія, яка основана на європейській Конвенції про процедуру спільного транзиту. Ідея участі України в єдиній транзитній процедурі виступає одним із елементів угоди про асоціацію із Європейським Союзом. Уряд України, розуміючи важливість економічного зростання держави, зацікавлений у швидкому впровадженні режиму спільного транзиту NCTS. Використання лише географічного положення України в сфері міжнародних економічних відносин здатне істотно поліпшити економічний стан країни шляхом збільшення істотного транзитного потенціалу, завдяки проходженню територією нашої держави семи міжнародних транспортних коридорів. Оцінка стану та динаміки транзиту і загального обсягу міжнародних вантажних перевезень свідчить про постійне збільшення їх обсягів. Приведення у відповідність транспортної, логістичної та автоматизованої системи обслуговування як міжнародних вантажних перевезень, так і міжнародного транспортування вантажів, які проходять через територію нашої країни в режимі транзиту, сприятиме реалізації потенціалу транспортного коридору України, що з'єднує Європу та Азію. Цифрові технології в сфері митної справи дають можливість проводити митний контроль у режимі онлайн із автоматичним розподілом господарюючих суб'єктів виходячи із рейтингових критеріїв їх оцінки. Такий автоматизований митний контроль дає можливість встановити потребу в проведенні митного огляду й необхідність додаткової перевірки документів. Таку можливість надає шкала оцінювання відповідності суб'єктів визначеним критеріям за допомогою коефіцієнтів зменшення.

The processes of globalization are irresistibly encouraging changes in the economic structure of states, their legal aspects, attitudes to social responsibility and environmental security. Digital transformation contributes to the violation of borders in terms of doing business in terms of foreign economic activity and international relations. The activity of companies in the conditions of digitalization acquires a transnational character. The system of management and marketing of enterprises has become an important aspect in the management system of their activities. Digitalization has become especially important in the context of Ukraine's European integration aspirations. The prospect of Ukraine's entry into the Common Customs Transit System (NCTS), ie a technology based on the European Convention on the Common Transit Procedure, has become possible. The idea of Ukraine's participation in the single transit procedure is one of the elements of the Association Agreement with the European Union. The Government of Ukraine, realizing the importance of economic growth of the state, is interested in the rapid implementation of the joint transit regime NCTS. Using only the geographical position of Ukraine in the field of international economic relations, can significantly improve the economic condition of the country by increasing the significant transit potential, through the passage through our country of seven international transport corridors. Assessment of the state and dynamics of transit and the total volume of international freight traffic shows a steady increase in their volume. Aligning the transport, logistics and automated service system of both international freight and international transportation of goods passing through the territory of our country in transit, will help realize the potential of the transport corridor of Ukraine, connecting Europe and Asia. Digital technologies in the field of customs make it possible to conduct customs control online with automatic distribution of economic entities based on the rating criteria for their evaluation. Such automated customs control makes it possible to establish the need for customs inspection and the need for additional verification of documents. This possibility is provided by the scale of assessment of compliance of entities with certain criteria using reduction factors.

Ключові слова: діджиталізація, бізнес-процес, незалежне фінансове посередництво, система спільного транзиту NCTS (New Customs Transit System), АСУР (автоматизована система управління ризиками), ІТ-інструменти NCTS.

Key words: digitalization, business process, independent financial intermediation, New Customs Transit System, ASUR (automated risk management system), IT tools NCTS.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На рівень економічного розвитку будь-якої країни впливає інтенсивність глобалізації на кожному із етапів господарської, управлінської та зовнішньоекономічної діяльності. Інтенсивна діджиталізація створила сприятливі умови для активної інтерналізації, що спонукає до розвитку транснаціональних транспортно-логістичних систем. Сучасні цифрові технології та сформована безконтактна економіка відкрила можливості побудови міждержавних товаропровідних мереж. Завдяки цьому активізувалась міжнародна торгівельна діяльність та швидкими темпами зростають обсяги міжнародних вантажних перевезень.

Проте цифрові технології та роботизація викликали зміну моделі вантажних перевезень в частині процедури їх документального оформлення, збільшивши можливості інтернаціоналізації операцій. При розширенні можливостей та пропускної спроможності міжнародної транспортної системи підвищились вимоги як до місцевої транспортної системи, що входить до моделі міждержавного коридору транспортних переміщень, так і в цілому до міжнародної транспортної системи. Питання технічної готовності та правового забезпечення даного процесу стало важливим завданням як практиків, так і науковців.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питання реалізації євроінтеграційних процесів в Україні займалось багато науковців та практиків України.

Вивчення правових аспектів євроатлантичної інтеграції України здійснювали К. Гайліон, Н. Волченко, К. Капусняка, Т. Зінчука, Г. Мелоні, С. Кваші, Л. Михайлової, А. Новак, Н. Мозоль Дж. Шерр та багато інших вчених. Аналіз динаміки історико-політичних змін

у частині українсько-європейських взаємовідносинах досліджували І. Бережнюк, О. Храбрый, М. Горинь, О.А. Корнієвський, С. Боротничек, А.С. Гальчинський, О. Дугіна. Ними було виокремлено етапів руху України до європейського співтовариства, представлено державну політику у сфері європейської інтеграції. Важливою є аналітична оцінка економіко-політичних та правових впливів на суспільство нашої держави, пов'язане із діями орієнтованими на євроінтеграцію. Проте питання запровадження системи спільного транзиту в Україні за системою NCTS (New Customs Transit System), тобто інтегрування технології, яка основана на європейській Конвенції про процедуру спільного транзиту потребує більш глибокого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення теоретичного дослідження інструментів впровадження елементів діджиталізації в системі міжнародного співробітництва України та країн-членів ЄС у частині реалізації Євроінтеграційних ініціатив. Завданням є дослідити можливість та перспективи впровадження в Україні системи спільного транзиту NCTS (New Customs Transit System).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасним викликом імплементації в Україні цифрових технологій в напрямку реалізації безконтактної економіки в частині транспортних перевезень на першому етапі стало впровадження системи "Єдине вікно", яке ініціювало та сприяло практичній реалізації Міністерство фінансів України для роботи митниці ще з серпня 2016 року [10].

Впровадивши механізм роботи митниці в системі "Єдине вікно", було реалізовано ідею спрощення провадження зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 1. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2020 році

Регіональний розподіл	Експорт			Імпорт			Сальдо
	тис. дол. США	у % до 2019 р.	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2019 р.	у % до загального обсягу	
Україна							
В тому числі:	49191824,5	98,3	100,0	54336136,7	89,4	100,0	-5144312,2
Вінницька	1377760,0	94,7	2,8	554508,1	87,8	1,0	823251,9
Волинська	642901,2	92,6	1,3	1315698,3	90,4	2,4	-672797,1
Дніпропетровська	7591621,9	96,0	15,4	4634191,3	83,9	8,5	2957430,6
Донецька	3935012,3	85,0	8,0	1445841,8	65,0	2,7	2489170,5
Житомирська	681049,3	94,7	1,4	527356,2	92,8	1,0	153693,1
Закарпатська	1349544,5	90,6	2,7	1255371,3	85,3	2,3	94173,2
Запорізька	2923400,3	94,9	5,9	1221278,5	79,8	2,2	1702121,8
Івано-Франківська	757650,5	83,1	1,5	639291,3	76,9	1,2	118359,2
Київська	1967742,9	101,0	4,0	4178359,9	101,6	7,7	-2210617,0
Кіровоградська	912658,7	129,1	1,9	232760,4	93,1	0,4	679898,3
Луганська	129599,2	84,8	0,3	212257,3	83,9	0,4	-82658,1
Львівська	2322937,5	105,5	4,7	3443377,1	111,5	6,3	-1120439,6
Миколаївська	2248609,4	104,5	4,6	789864,3	79,9	1,5	1458745,1
Одеська	1360392,3	98,3	2,8	2183765,4	116,1	4,0	-823373,1
Полтавська	2317275,7	110,2	4,7	1172474,5	86,2	2,2	1144801,2
Рівненська	469433,9	106,7	1,0	383000,9	100,1	0,7	86433,0
Сумська	974367,0	110,3	2,0	836050,2	127,4	1,5	138316,8
Тернопільська	448146,1	103,2	0,9	405979,9	90,2	0,7	42166,2
Харківська	1471159,5	104,0	3,0	1797256,4	103,0	3,3	-326096,9
Херсонська	280667,8	104,7	0,6	327013,7	80,3	0,6	-46345,9
Хмельницька	663414,6	103,3	1,3	507284,2	90,0	0,9	156130,4
Черкаська	810696,9	93,9	1,6	679489,8	142,3	1,3	131207,1
Чернівецька	168433,2	78,8	0,3	170895,4	81,9	0,3	-2462,2
Чернігівська	890843,9	110,4	1,8	342040,3	81,6	0,6	548803,6
м. Київ	12427560,4	99,5	25,3	23929025,9	93,1	44,0	-11501465,5

Джерело: узагальнено авторами на основі [12].

Завдяки системі "Єдине вікно" роботу підприємств у частині співпраці із митними й контролюючими органами було переведено у електронний формат та реалізовано технологію роботи державного інформаційного вебпорталу "Єдине вікно для міжнародної торгівлі".

Наступним етапом євроінтеграційного процесу та глобалізації в Україні стала ідея запровадження моделі спільного транзиту України за системою NCTS (New Customs Transit System), тобто технологія, яка основана на європейській Конвенції про процедуру спільного транзиту. Ідея участі України в єдиній транзитній процедурі виступає одним із елементів угоди про асоціацію із Європейським Союзом [11].

Конвенція слугує базовим нормативом при переміщенні товарів між 35 країнами-учасниками. Визнавши умови Конвенції, Україна повинна дотримуватись "Спільної транзитної процедури", яка діє в державах-членах ЄС, країнах Європейської асоціації вільної торгівлі (EFTA), Туреччині, Північній Македонії та Сербії.

Операції із оформлення транзиту вантажів між країнами-учасниками Конвенції здійснюються за відповідними правилами, замінюючи механізм національних транзитних процедур.

Для України реалізація цієї ініціативи має особливо важливе значення, оскільки наша країна є коридором між країнами Європи та Азії. Маючи сприятливе географічне розташування Україна отримала унікальну можливість використовувати свої території, як вузлові інструменти міжконтинентального транспортного сполучення. І, як результат, Україна виступає ключовим елементом (пунктом) міжнародних вантажних перевезень.

Оцінюючи загальні обсяги зовнішньої торгівлі товарами України у 2020 році, та порівнюючи її із показниками 2019 року варто відмітити, що кожна із територій України здійснює зовнішньоекономічну діяльність у більших, або менших обсягах. Експортно-імпорتنний ба-

ланс в Україні є від'ємним, проте різниця становить лише 5144312,2 тис. дол. США (табл. 1).

Лєвова частка Всього експорту України припадає на столицю України (25,3%), Дніпропетровську область (15,4%) та Донецьку область (8,0%). Проте достатній рівень експортного потенціалу має кожна із областей України. Тому, важливим є підготувати кожен із територіальних одиниць до впровадження технологій реалізації системи спільного транзиту на території України.

Саме тому, важливим об'єктом економічного розвитку країни в цілому, так і окремих її суб'єктів господарювання, що забезпечують функціонування транспортної системи міжнародних та транзитних перевезень, є посилення вітчизняного транзитного потенціалу. Завданням є стимулювати та сприяти активному впровадженню технологій реалізації системи спільного транзиту на території України та мінімізувати стримуючі фактори активного розвитку міжнародних вантажних перевезень.

Бізнесові структури України, через можливість які створює держава активно інтернаціоналізують як виробничі процеси, так і торгівельні. В результаті чого попит на міжнародні вантажні перевезення щорічно зростає.

З прийняттям Закону України від 12.09.2019 № 78-IX "Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи" в Україні запущено процес приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Конвенція про процедуру спільного транзиту є основою для переміщення товарів між 35 країнами: державами-членами ЄС, країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ/ЕФТА), Туреччиною, Північною Македонією та Сербією. Технологія, яка лежить в основі Конвенції — це нова комп'ютеризована система транзиту (NCTS). Вона доступна лише для членів Конвенції.

У зв'язку із чим нами проведено аналіз стану та обсягів зовнішньоекономічної діяльності України із країнами-учасниками, що реалізують Конвенцію та є учасниками системи спільного транзиту. В ході аналізу виявлено, що Україна здійснює зовнішньоекономічні операції із кожним учасником Конвенції (табл. 2).

Україна має перспективу отримати таке запрошення наприкінці 2021 — на початку 2022 років. Приєднання ратифікується Верховною Радою України. Тобто NCTS з'єднає митні служби в країнах-учасниках Конвенції, дозволяючи обмінюватися митними даними. Після приєднання до Конвенції, митниці ЄС і України матимуть в системі один транзитний документ (одну митну декларацію для декларування товарів у системі спільного транзиту). Використання Це дозволяє митним органам контролювати товари на кожному етапі перевезення, що означає відстеження вантажів у різних юрисдикціях.

При роботі в системі NCTS при оформленні транзиту для користувача створюються додаткові можливості та застосовуються спеціальні транзитні спрощення. Це є стимулюючим фактором для переходу на роботу у даній системі та перехідним етапом організації добросовісного ведення бізнесу.

Це прогнозовано покращить боротьбу з шахрайством із супровідними документами та збільшить митні надходження до бюджету (митні надходження зараз

складають близько 35% надходжень Державного бюджету України, тому важливо, щоб митні платежі сплачувалися чесно).

Оцінюючи кількість оформлень митних декларацій форми МД-2 відмічено збільшення їх кількості з роками. Так, якщо у 2015 році було оформлено 2791,2 тис. штук декларацій МД-2, то у 2020 році — 4464,6 тис. штук, що більше ніж у 1,6 рази при порівнянні із даними базового періоду, з яких 10% — це декларації, що оформлені на внутрішній транзит (каботаж) та на прохідний транзит (табл. 3).

В Україні, на вимогу євроінтеграційного процесу, активно практикується процедура електронного оформлення митних декларацій форми МД-2. Швидкі темпи цифровізації спонукали брокерські компанії активно долучитись до процедури цифрової глобалізації в частині реалізації процедури електронного декларування. Так, із початку дії даного порталу роботи в режимі системи "Єдине вікно" уже в 2014 році було оформлено 2680,8 тис. штук електронних митних декларацій МД-2 за процедурою електронного декларування. У 2020 році їх кількість зросла більше як на 62% і становила 4314,0 тис. одиниць оформлень електронних декларацій МД-2, із яких теж майже 10% становлять декларації, оформлені на внутрішній та прохідний транзит (табл. 4).

Особливістю режиму спільного транзиту є обов'язкове гарантування та пломбування усіх переміщень. Наразі в Україні при транзиті фінансові гарантії є обов'язковими лише для близько 30% товарів.

З часом фінансові гарантії стануть обов'язковими для всіх видів товарів.

Пломби накладатимуться на увесь транспорт; вони матимуть захисну функцію і будуть визнаватися в ЄС. Це підвищить безпеку перевезень.

Конвенція про процедуру спільного транзиту передбачає для трейдерів застосування ряду спеціальних транзитних спрощень, а саме:

— застосування загальної фінансової гарантії, загальної фінансової гарантії із зменшенням розміру забезпечення базової суми на 50% або 70%, звільнення від гарантії;

— можливість відправлення або отримання товарів без їх пред'явлення митниці ("авторизований вантажо-

Таблиця 2. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами з учасниками конвенції у 2020 році

Країна-учасниця Конвенції по NCTS	Експорт			Імпорт			Сальдо, тис. дол. США
	тис. дол. США	у % до 2019 р.	% до всього Експорту	тис. дол. США	у % до 2019 р.	% до всього Імпорту	
Всього	49191824,5	98,3	100	54336136,7	89,4	100	-5144312,2
Австрія	579988,3	96,9	1,18	559737,2	85,2	1,03	20251,1
Бельгія	560930,3	82,4	1,14	526390,3	95,8	0,97	34540,1
Болгарія	511502,7	106,1	1,04	289909,3	63,1	0,53	221593,4
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	666851,9	106,2	1,36	734243,8	95,4	1,35	-67391,9
Греція	178809,9	65,2	0,36	317007,7	101,7	0,58	-138197,8
Данія	216888,6	85,2	0,44	220915,4	80,6	0,41	-4026,8
Естонія	109748	78,5	0,22	177570,2	123	0,33	-67822,2
Ірландія	94365,8	61,6	0,19	209304,8	123,4	0,39	-114939
Іспанія	1250213,7	83,3	2,54	735137,4	87,1	1,35	515076,3
Італія	1928906,3	79,7	3,92	2128733,9	102,6	3,92	-199827,6
Кіпр	31820,8	73,9	0,06	19005,6	82	0,03	12815,2
Латвія	229426,4	76,5	0,47	158959,8	95,5	0,29	70466,5
Литва	431448,5	105	0,88	813405,6	71,1	1,50	-381957,1
Люксембург	17423,1	86,3	0,04	17117,1	32,2	0,03	306
Мальта	8851,6	21,4	0,02	14056,2	269,3	0,03	-5204,6
Нідерланди	1802205,9	97,5	3,66	750840	98,1	1,38	1051365,9
Німеччина	2071739,4	86,9	4,21	5339677,7	89,2	9,83	-3267938,3
Польща	3272683,1	99,3	6,65	4140911,8	100,8	7,62	-868228,7
Португалія	233971,3	82,9	0,48	68191,1	91,2	0,13	165780,2
Румунія	1080954,2	107,5	2,20	682434,6	105,7	1,26	398519,6
Словаччина	446759,5	63	0,91	1143401,5	175,4	2,10	-696642
Словенія	40280,9	103,4	0,08	253442,4	103,4	0,47	-213161,4
Угорщина	1263810,4	80,9	2,57	1399536,4	111,9	2,58	-135726
Фінляндія	54540,1	118,1	0,11	249228,5	90,5	0,46	-194688,4
Франція	592395,2	99,3	1,20	1467709,5	88,8	2,70	-875314,3
Хорватія	29593,1	79,6	0,06	52845,2	100,6	0,10	-23252,1
Чехія	826278,3	89,7	1,68	961721,3	82,5	1,77	-135443
Швеція	72522,5	94,1	0,15	428096,8	87,5	0,79	-355574,3
Туреччина	2436266,9	93	4,95	2418811,8	102,7	4,45	17455
Північна Македонія	80746,5	174,3	0,16	15568,5	94,2	0,03	65178
Сербія	136634,3	53,1	0,28	165239,5	95,1	0,30	-28605,2
Країни Європейської Асоціації Вільної Торгівлі							
Ісландія	1026,1	103,2	0,00	90551,8	95,8	0,17	-89525,7
Норвегія	27032,3	100,5	0,05	288613,9	108,8	0,53	-261581,5
Швейцарія	142662,5	111,8	0,29	876023,4	55	1,61	0

Джерело: узагальнено авторами на основі [1].

відправник", "авторизований вантажоодержувач"), самостійного накладання пломб на вантажі.

Трейдери. При роботі у системі NCTS мають можливість отримати дозволу на застосування декількох спрощень одночасно.

Статус Авторизованого економічного оператора (АЕО) дозволить трейдерам користуватися цими спеціальними транзитними спрощеннями без проходження додаткової перевірки митницію.

ЄС допомагає Україні виконати всі дії, щоб приєднатися до Конвенції — зокрема, через програми EU4PFM, RST.

Таблиця 3. Динаміка кількості оформлення митних декларацій форми МД-2, тис. шт. (2014–2020 рр.)

Показник	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Оформлено митних декларацій форми МД-2	3113,4	2791,2	3088,0	3569,4	3953,2	4559,4	4464,6
- на ввезення (надходження)	1755,4	1510,1	1808,7	2148,5	2472,2	3089,6	3050,8
- на вивезення (пересилання)	884,8	870,1	852,2	940,0	989,7	998,7	985,1
- на внутрішній транзит (каботаж)	87,1	73,3	79,4	90,2	92,7	95,6	89,3
- на прохідний транзит	385,9	337,7	347,6	390,7	398,6	375,5	339,4

Джерело: узагальнено авторами на основі [5].

Таблиця 4. Динаміка кількості оформлення митних декларацій форми МД-2 за процедурою електронного декларування, тис. шт. (2014–2020 рр.)

Показник	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Оформлено митних декларацій форми МД-2 за процедурою електронного декларування:	2680,8	2530,7	2851,8	3349,3	3746,9	4389,4	4314,0
- на ввезення (надходження)	1611,9	1432,0	1736,4	2089,3	2417,1	3052,1	3024,1
- на вивезення (пересилання)	820,9	830,9	892,1	929,5	982,1	992,0	980,2
- на внутрішній транзит (каботаж)	80,5	70,4	77,2	88,0	91,7	95,2	88,9
- на прохідний транзит	167,6	197,3	209,1	242,5	256,0	250,1	220,8

Джерело: узагальнено авторами на основі [5].

Литва безоплатно надала Україні своє програмне забезпечення NCTS. За фінансової підтримки ЄС воно було локалізоване та пристосоване до застосування в Україні. За експертної підтримки ЄС розробляється законодавча база, здійснюються контакти з європейськими профільними структурами (зокрема, DG TAXUD) [11].

Враховуючи необхідність у подальшому приєднання до зазначеної Конвенції, незалежні фінансові посередники, страхові компанії та банки, які мають право приймати участь у процесі запровадження режиму спільного транзиту в Україні, використовуючи в своїй діяльності усі аспекти, положення та нововведення режиму для оформлення як на території України, так і за її межами повинні адаптувати свою діяльність до вимог Конвенції. Відповідно діючого законодавства наразі в Україні при транзиті фінансові гарантії є обов'язковими лише для близько 30% товарів. Тому кількість операцій із фінансового гарантування при ратифікації угоди про Режим спільного транзиту України та при роботі в системі NCTS відразу збільшиться на 70%, і, як наслідок, збільшиться отримана економічна вигода від здійснюваних операцій на 70%.

Право для подачі документів на отримання спеціальних транзитних спрощень отримує підприємство при оформленні лише 50 декларацій у системі NCTS.

Аналізуючи окремі показники спеціальної митної статистики декларування, в Україні відмічено щорічне збільшення кількості осіб, які здійснюють операції з товарами та перебувають на централізованому обліку, варто відмітити, що з роками збільшується кількість взятих на облік осіб (табл. 5).

Якщо у 2014 році було взято на облік 64,6 тис. осіб, які здійснюють операції з товарами та перебувають на централізованому обліку, то у 2020 році, їх кількість збільшилась до 147,4 тис. осіб, що майже у 2,3 рази більше базового періоду. Разом із тим збільшилась кількість тих, які здійснювали митні формальності з товарами з початку року із 35,2 тис осіб у 2014 році, до 51,0 тис. осіб у 2020 році (табл. 2.).

Таблиця 5. Динаміка кількості осіб, які здійснювали операції з товарами та перебувають на централізованому обліку, тис. осіб (2014–2020 рр.)

Показник	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість осіб, які здійснювали операції з товарами та перебувають на централізованому обліку (тис. осіб): в т. ч.	64,6	79,2	93,4	105,0	115,7	133,7	147,4
- взятих на облік з початку року	11,5	12,5	14,3	13,6	13,5	18,5	15,4
- здійснювали митні формальності з товарами з початку року	35,2	37,4	10,9	44,3	46,8	52,2	51,0

Аналітична оцінка ситуації що склалась свідчить про потребу швидкої трансформації діючої системи транзиту в Україні до вимог системи спільного транзиту NCTS та адаптування роботи брокерських компаній та фінансових гарантів у системі програмного забезпечення NCTS, зокрема у програмах EU4PFM, RST.

Крім того, із активізацією процесу Національного етапу застосування NCTS в Україні у 2021 році відчутно зростає кількість оформлених митних декларацій форми МД-2 за процедурою електронного декларування. Так, якщо порівнювати період січень — травень 2020 року та аналогічний період 2021 року нами відмічено їх збільшення на 21,8% (табл. 5).

Також спостерігається збільшення кількості осіб, які здійснюють операції з товарами та перебувають на централізованому обліку у 2021 році на 9,7%, при порівнянні із аналогічним періодом 2020 року (січень — травень) (табл. 6).

Отже, уряд України, розуміючи важливість економічного зростання держави зацікавлений у швидкому впровадженні режиму спільного транзиту NCTS. Використання лише географічного положення України в сфері міжнародних економічних відносин, здатне істотно поліпшити економічний стан країни, шляхом збільшення істотного транзитного потенціалу, завдяки проходженню по території нашої держави семи міжнародних транспортних коридорів. Оцінка стану та динаміки транзиту і загального обсягу міжнародних вантажних перевезень свідчить про постійне збільшення їх обсягів.

Приведення у відповідність транспортної, логістичної та автоматизованої системи обслуговування як міжнародних вантажних перевезень, так і міжнародного транспортування вантажів, які проходять через територію нашої країни в режимі транзиту, сприятиме реалізації потенціалу транспортного коридору України, що з'єднує Європу та Азію.

Вирішено це питання буде шляхом впровадження NCTS в Україні. На сьогодні урядом України реалізовано усі пункти, необхідні для впровадження даної системи у роботу: підписано угоду про асоціацію між Україною та ЄС; сформовано законодавчу базу (Закон України № 78-IX) та прийнято підзаконні акти; забезпечено постачання ІТ-інструментів для провадження запуску NCTS та проведено навчання тренерів по роботі із програмою; здійснено тестування ІТ-інструментів NCTS та проведено навчання посадових осіб митниці та бізнесу. Наразі запущено пілотний проєкт та проводиться застосування NCTS на практиці. Україна знаходиться на етапі впровадження національного застосування системи NCTS.

На цьому етапі (Етап національного застосування системи спільного транзиту) до NCTS поступово будуть під'єднувати усі митниці (від митниць на західному кордоні до найбільших внутрішніх митниць та залучення усіх митниць України).

На цьому етапі трейдеру буде надано можливість вибору системи для подачі транзитної декларації:

1) застосування національної системи контролю митного оформлення товарів в режимі транзиту;

2) застосування системи NCTS.

Робота у вищезазначеному режимі є необхідною умовою, щоб претендувати на запрошення приєднатись Україні до Конвенції, як учасник процедури спільного транзиту.

Лише після погодження та ратифікації процедури приєднання до Конвенції, митниця України, та митниці ЄС у єдиній системі матимуть лише один транзитний документ. До кінця 2021 року планується

ся пройти оціночну місію експертів ЄС та реалізувати приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту [13].

Для бізнесових структур, які здійснюють такі операції формування однієї транзитної декларації, яка оформляється для доставки вантажів від митниці відправлення з однієї країни в іншу країну (до митниці призначення), при участі в системі спільного транзиту, призводить до:

- зменшення вартості митних процедур;

- скорочення часу на оформлення таких процедур;

- спрощення процедури проходження товару через митні кордони та зменшення витрат часу на доставку товару.

Така система інтегрована на рівні держави сприяє пришвидшенню потоку товару та розвантаженню митних постів через інтенсивний потік руху транспорту через митні кордони України.

Тому для бізнесу України доцільним є лише рух у напрямі реалізації даної ініціативи. Бізнесові структури, які задіяні у процесі впровадження NCTS, повинні підготувати підґрунтя для активної роботи. Зайнявши першість у новітній ініціативі, бізнес-структури зможуть зайняти додаткові сегменти ринку та отримати максимальну економічну вигоду.

Наступним експериментальним кроком у системі цифровізації в Україні стало відкриття даних та оприлюднення митних декларацій, яке здійснюється у формі відкритих даних.

Це є роковим кроком у системі контролю роботи державних органів, оскільки в світі така інформація є закритою.

Фінансову підтримку для реалізації ініціативи запуску сервісів відкритих даних у системі Держмитслужби та підтримку її роботи було реалізовано в Україні за підтримки проекту USAID/UK aid ("Прозорість та підзвітність у держуправлінні та послугах/TAPAS"). Через цей проєкт було профінансовано розробку IT програмного забезпечення [7].

Позитивним у системі відкритих даних щодо митних операцій в Україні є:

- підвищення рівня прозорості роботи митних органів;

- відкритість системи зовнішньоекономічної діяльності та її результативності;

- розробка нових інформаційних відкритих сервісів;

- створення нових видів послуг.

Відкриття доступу до даних у частині здійснення митних операцій в деталях про зовнішньоекономічні операції підвищить рівень ефективності оперативних та виважених управлінських рішень, які матимуть позитивний ефект на діяльність та розвиток бізнесових структур.

Наразі стала доступною для перегляду та використання інформація про відомості, які було внесені декларантами у митні декларації при їх оформленні відповідно до порядку для здійснення митного оформлення у відповідних режимах на порталі "Дія" в закладці "Дія. Відкриті дані" [14]. Відкритою стала можливість користуватись сервісом API-сервіс з метою отримання даних, які бізнесові структури зможуть використовувати з метою формування планів роботи та розробки прогностичних показників діяльності. Володіючи достовірною і повною інформацією для керівних органів влади та їх структурних підрозділів створюється можливість міцної співпраці в тандемі із бізнесовими структурами у на-

Таблиця 6. Динаміка окремих показників спеціальної митної статистики декларування за період січень-травень 2020–2021 рр.

Показник	Одиниця виміру	Січень-травень 2020 року	Січень-травень 2021 року	Відхилення, % 2020- до 2021 р.
Оформлено митних декларацій форми МД-2:	тис. шт.	1 624,1	1 967,0	+21,1
на ввезення (надходження)	тис. шт.	1 079,3	1 337,4	+23,9
на вивезення (пересилання)	тис. шт.	378,7	437,4	+15,5
на внутрішній транзит (каботаж)	тис. шт.	31,1	42,1	+35,4
на прохідний транзит*	тис. шт.	135,1	150,2	+11,2
Оформлено митних декларацій форми МД-2 за процедурою електронного декларування:	тис. шт.	1 564,5	1 905,4	+21,8
на ввезення (надходження)	тис. шт.	1 068,0	1 328,5	+24,4
на вивезення (пересилання)	тис. шт.	376,7	435,7	+15,7
на внутрішній транзит (каботаж)	тис. шт.	30,9	42,0	+35,9
на прохідний транзит*	тис. шт.	88,9	99,2	+11,6
Оформлено інших митних документів:	тис. шт.	330,2	400,3	+21,2
квитанцій МД-1	тис. шт.	167,2	196,8	+17,7
оглядових розписів М 15	тис. шт.	104,5	122,4	+17,1
митних декларацій М-16	тис. шт.	58,5	81,1	+38,6
Кількість осіб, які здійснюють операції з товарами та перебувають на централізованому обліку:	тис. осіб	139,2	152,7	+9,7
взяток на облік з початку року	тис. осіб	6,2	5,9	-4,8
здійснювали митні формальності з товарами з початку року	тис. осіб	36,3	39,4	+8,5

* включаючи електронні документи контролю доставки на основі накладних ЦІМ/УМВС [CIM/SMGS] та книжок МДП [Carnet TIR]

Джерело: [6]

прямку реалізації державної стратегії. Формуючи модель розвитку держави, аналітики та науковці матимуть достовірне підґрунтя для розробки концепцій.

У межах проєкту із формування відкритих даних у частині цифровізації митниці оприлюднено інформацію про експортно-імпорتنі операції, які відбувались ще від лютого 2020 року по сьогоднішній час із зазначенням даних від кодів товарів, напрямків їх переміщення, митних режимів та типу декларацій, до даних про масу і кількість товару, країну походження товару і наявність квот.

Щомісячне оновлення інформації забезпечує державні органи контролю, бізнесові структури та науковців-дослідників оперативною інформацією, яка забезпечить максимальний ефект в частині інформаційної бази для прийняття виважених управлінських рішень та науково обґрунтованих стратегій розвитку.

Цифровізація митниці орієнтує її роботу на забезпечення благ людини та робить її зручним інструментом в організації зовнішньоекономічної діяльності в сфері провадження бізнесу. Оприлюднення інформації у сфері митного оформлення та здійснення зовнішньоекономічної діяльності створюють усі передумови забезпечення прозорості виконання функцій фахівцями митної справи. Безпомилковим кроком у напрямі уникнення проявів корупції є оприлюднення інформації та прозоре її представлення у вільному доступі для зацікавлених сторін, у тому числі і контролюючих структур. Активне імплементування елементів цифровізації у суспільну діяльність, бізнес-процеси та систему співпраці між тріадою суб'єктів держави (суспільство, держава, бізнес) робить доступними розрахункові сервіси та інформаційні дані для здійснення власних операцій, оцінених та прорахованих наперед. Наприклад, доступним є сервіс, який дає можливість провести розрахунок вартості митного оформлення транспортного засобу при його переміщенні через кордон.

На відкритому сайті Державної Митної служби України представлено інформаційний ресурс та розроб-

лено алгоритм для самостійного декларування фізичною особою товару, наприклад, легкового автомобіля, який ввозиться в Україну [10]. На сайті також є доступним "Калькулятор митної вартості та платежів при митному оформленні автомобіля" [3].

Крім інформаційних ресурсів, також Державною митною службою України сформовано сайт, який дає можливість скласти та надіслати скаргу. Таку опцію в автоматизованому режимі не могли реалізувати до впровадження активної цифровізації в усіх сферах діяльності митних органів України.

Робота цифрових систем які інтегруються у функціонування митниці орієнтовано на автоматизацію операцій із митницею не лише юридичних осіб, але і фізичних осіб. Сучасним інструментом роботи із митними органами України є розроблені автоматизовані електронні калькулятори, які є у вільному доступі для будь-якого користувача, надають можливість: попередньо прорахувати усі оплати, пов'язані із митним оформленням; попередньо визначити суми митних зборів, податків та платежів, сплативши їх онлайн. Такі сервіси формують безконтактну роботу юридичних і фізичних осіб із митними органами та цілковито виключають можливість корупційних дій в процесі виконання функцій працівниками Державної митної служби України.

Інтегрування елементів діджиталізації в систему роботи органів Державної митної служби України та митних постів спонукала до створення автоматизованих систем контролю та управління ризиками. Активування роботи АСУР (автоматизованої системи управління ризиками) уможливило автоматизацію митного контролю в режимі онлайн. Для цього було сформовано та законодавчо затверджено "Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю" [8].

У відповідності із даним порядком визначено профілі ризику, які вносяться у базу даних ризиків. Профіль ризику може бути представленим як у формі паспорта профілю ризику, так і у формі програмного коду, оскільки його формують і для документальних і для електронних профілів ризику. Програмний код профілю ризику формується та використовується лише для електронних профілів ризику. Такий код інтегрується для використання в окремій модуль АСУР. Модуль АСУР окремо розробляється під потреби ЄАІС (у тому числі АСМО) із врахуванням митного режиму, особливостей окремих товарів, засобів та способів переміщення через митний кордон України, видів транспортних засобів та інше.

Специфічним є те, що профілі ризику формуються на основі величин індикаторів ризику, із врахуванням регіональних та місцевих особливостей. Рішенням експертної комісії схвалюються, або відхиляються розроблені електронні профілі ризику. У випадку схвалення, їх надсилають листом до центрального підрозділу із питань координації застосування СУР у структурний підрозділ з питань ІТ та інтегруються у програму.

Цифрові технології в сфері митної справи дають можливість проводити митний контроль у режимі онлайн із автоматичним розподілом господарюючих суб'єктів, виходячи із рейтингових критеріїв їх оцінки. Такий автоматизований митний контроль дає можливість встановити потребу в проведенні митного огляду й необхідність додаткової перевірки документів. Цю можливість надає шкала оцінювання відповідності суб'єктів визначеним критеріям за допомогою коефіцієнтів зменшення.

Унікальним є те, що завдяки цифровим трансформаціям з'явилась можливість проведення оцінювання на відповідність суб'єктів господарювання до визначених критеріїв в автоматизованому режимі без фізичного залучення посадових осіб для здійснення митного кон-

тролю товарів або транспортних засобів. Перевірка на відповідність здійснюється в АСУР на основі звичайної методики аналізу СУА (стандартної умови аналізу). При роботі в такому режимі вплив людини на прийняття рішення зводиться до мінімуму.

Суб'єкт господарювання, який має намір пройти митний контроль може самостійно перевірити вимоги в частині відповідності критеріям, які оприлюднено на офіційному сайті Держмитслужби [16].

Отже, варто зауважити, що система АСУР постійно підлягає трансформації, оскільки вдосконалюється кожен із її елементів в залежності від потреб користувачів та по мірі цифрового удосконалення самого програмного продукту.

ВИСНОВКИ

Кроком України вперед є дії, спрямовані на приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Завдяки імплементації в систему Митного оформлення автоматизованої системи транзиту NCTS буде об'єднано роботу усіх митних служб країн-учасниць Конвенції з метою обміну інформації для роботи в системі спільного транзиту. Крім реалізації євроінтеграційної ініціативи, завдяки можливості формування єдиного транзитного документу на всьому шляху міждержавного переміщення товару аж від митниці відправлення до митниці призначення сприятиме зменшенню вартості митних процедур і зменшенню часу, який буде затрачатись для проходження митних процедур на кожному із митних кордонів. Завдяки впровадженні системи спільного транзиту в Україні зникне проблема порушення митного законодавства.

Цифровізація вносить свої корективи не лише в роботу міждержавних зв'язків та принципів роботи, але і змінює підходи до організації системи і технології бізнесу, сприяє зміні інструментів системи маркетингу та системи менеджменту на підприємствах.

Література:

1. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. Зовнішньоекономічна діяльність. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.09.2021 р.).
2. Єдине вікно для міжнародної торгівлі. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/the_only_window_for_international_trade-472 (дата звернення: 23.09.2021 р.).
3. Калькулятор митної вартості та платежів при митному оформленні автомобіля Державна митна служба України. URL: <https://calc.customs.gov.ua/#> (дата звернення: 14.09.2021 р.).
4. Митне оформлення автомобіля. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/mitne-oformlennia-avtomobilia> (дата звернення: 14.09.2021 р.).
5. Окремі показники спеціальної митної статистики декларування за період 2014—2020 років. Режим спільного транзиту (NCTS) Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (дата звернення: 13.09.2021 р.).
6. Окремі показники спеціальної митної статистики декларування. Статистика та реєстри. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reestri> (дата звернення: 17.09.2021 р.).
7. Про відкриті дані. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/open-data> (дата звернення: 15.09.2021 р.).
8. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю: Наказ Міністерства Фінансів України від 31.07.2015 р. № 684 із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства фінансів № 32 від 22.01.2021. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/z1021-15#Text (дата звернення: 15.09.2021 р.).

9. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму "єдиного вікна" та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України": Закон України від 06.09.2018 № 2530-V. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text> (дата звернення: 20.09.2021 р.).

10. Про затвердження Порядку взаємодії між декларантами, їх представниками, іншими заінтересованими особами та митними органами, іншими державними органами, установами та організаціями, уповноваженими на здійснення дозвільних або контрольних функцій щодо переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, з використанням механізму "єдиного вікна" та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України": Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 971. Урядовий портал. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-i211020-971> (дата звернення: 18.09.2021 р.).

11. Режим спільного транзиту (NCTS). Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (дата звернення: 10.09.2021 р.).

12. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами. Державна служба статистики України. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.09.2021 р.).

13. Розпочався етап національного застосування Нової комп'ютеризованої транзитної системи. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/povyny/rozpochavsya-etap-nacionalnogo-zastosuvannya-novoyi-kompyuteryzovanoyi-tranzytnoyi-systemy> (дата звернення: 13.09.2021 р.).

14. Центр компетенцій в сфері відкритих даних. Дія. Відкриті дані. URL: <https://diia.data.gov.ua/> (дата звернення: 13.09.2021 р.).

15. Цифровізація митниці: відкриття митних декларацій у формі відкритих даних. Дія. Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/cifrovizacia-mitnici-vidkritta-mitnih-deklaracij-u-formi-vidkritih-danih> (дата звернення: 11.09.2021 р.).

16. Щодо застосування в автоматизованій системі управління ризиками Держмитслужби суб'єктоорієнтованих критеріїв з метою врахування характеристик та історії діяльності суб'єктів господарювання під час визначення ступеня ризику. Державна Митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/documents/shchodo-zastosuvannya-v-avtomatizovanii-sistemi-upravlinnia-rizikami-derzhmitsluzhbi-subiektooriantovanikh-kriteriyiv-z-metoiu-vrakhuvannya-kharakteristik-ta-istoriyi-diialnosti-subiektiv-gospodariuvannya-pid-chas-viznachennia-stupenia-riziku-235> (дата звернення 22.09.21).

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Geographical structure of Ukraine's foreign trade in goods. Foreign economic activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 13 September 2021).

2. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "Single window for international trade", available at: https://mof.gov.ua/uk/the_only_window_for_international_trade-472 (Accessed 23 September 2021).

3. State Customs Service of Ukraine (2021), "Calculator of customs value and payments at customs registration of the car", available at: <https://calc.customs.gov.ua/#> (Accessed 14 September 2021).

4. State Customs Service of Ukraine (2021), "Customs clearance of the car", available at: <https://customs.gov.ua/mitne-oformlennia-avtomobilia> (Accessed 14 September 2021).

5. State Customs Service of Ukraine (2021), "Some indicators of special customs statistics for declaration for the period 2014—2020. Joint transit mode (NCTS)", available at: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (Accessed 13 September 2021).

6. State Customs Service of Ukraine (2021), "Some indicators of special customs statistics of declaration. Statistics and registers", available at: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (Accessed 17 September 2021).

7. State Customs Service of Ukraine (2021), "About open data", available at: <https://customs.gov.ua/open-data> (Accessed 15 September 2021).

8. Ministry of Finance of Ukraine (2012), Order "About approval of the Procedure for carrying out the analysis and assessment of risks, development and implementation of measures on risk management for definition of forms and volumes of customs control", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text> (Accessed 15 September 2021).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About modification of the Customs code of Ukraine and some other laws of Ukraine concerning introduction of the mechanism of "single window" and optimization of implementation of control procedures at movement of the goods across customs border of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text> (Accessed 20 September 2021).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On approval of the Procedure for interaction between declarants, their representatives, other interested persons and customs authorities, other state bodies, institutions and organizations authorized to perform permitting or control functions for the movement of goods, commercial vehicles across the customs border of Ukraine, using the mechanism of "single windows" and repeal of some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-i211020-971> (Accessed 10 September 2021).

11. State Customs Service of Ukraine (2021), "Joint transit mode (NCTS)", available at: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (Accessed 10 September 2021).

12. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Regional volumes of foreign trade in goods. Foreign economic activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 13 September 2021).

13. European integration portal (2021), "The phase of national application of the New Computerized Transit System has begun", available at: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/rozpochavsya-etap-nacionalnogo-zastosuvannya-novoyi-kompyuteryzovanoyi-tranzytnoyi-systemy> (Accessed 10 September 2021).

14. Action. Open data. (2021), "Center of competences in the field of open data", available at: <https://diia.data.gov.ua/> (Accessed 13 September 2021).

15. Action. Business. (2021), "Digitization of customs: opening of customs declarations in the form of open data", available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/cifrovizacia-mitnici-vidkritta-mitnih-deklaracij-u-formi-vidkritih-danih> (Accessed 11 September 2021).

16. State Customs Service of Ukraine (2021), Letter "Regarding the application of subject-oriented criteria in the automated risk management system of the State Customs Service in order to take into account the characteristics and history of business entities when determining the degree of risk", available at: <https://customs.gov.ua/documents/shchodo-zastosuvannya-v-avtomatizovanii-sistemi-upravlinnia-rizikami-derzhmitsluzhbi-subiektooriantovanikh-kriteriyiv-z-metoiu-vrakhuvannya-kharakteristik-ta-istoriyi-diialnosti-subiektiv-gospodariuvannya-pid-chas-viznachennia-stupenia-riziku-235> (Accessed 22 September 2021).

Стаття надійшла до редакції 23.09.2021 р.